

УДК 330.131.7(045)

Л.М. Радзіховська, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ЕКОНОМІЧНИЙ РИЗИК»

В статті проаналізовано історичні теоретичні та практичні підходи до визначення дефініції «економічний ризик» як однієї з основних економічних категорій. Визначено суттєві ознаки вказаного поняття.

Ключові слова: ймовірність, економічний ризик, втрати, невизначеність.

Постановка проблеми. Практична актуальність питань виявлення, оцінки, мінімізації та керування ризиками викликає необхідність дослідження поняття «економічний ризик». «Ринок тим і характеризується, що має високу міру неочевидності і невизначеності, а це в умовах конкуренції, коливання цін та падіння платоспроможного попиту змушує керівників враховувати й прораховувати вплив ризику на основні показники діяльності підприємств» [4]. Необтяжених ризиками економічних систем та суб'єктів господарювання на практиці не існує. Тому нині на перший план виходять питання пізнання ризику та ефективного управління ризиками в умовах ринкової економіки. Не зважаючи на досить значну кількість праць, які існують станом на сьогодні, у вирішенні питання сутності економічного ризику немає єдності. Однак, відсутність системного підходу до поняття «ризик» з чітко вираженою стратегією і тактикою заходів призводить до розбалансування і різновекторності прийнятих заходів із попередження або протидії ризикам економічної безпеки суб'єкта господарювання, що ставить під загрозу його платоспроможність та інвестиційний розвиток» [11].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Не зважаючи на те, що ризик є супутником будь-якої економічної діяльності, проблема ризику досить довго ігнорувалась в економічній теорії. Системні дослідження сутності економічного ризику почали проводитись в XVIII столітті. Питанням визначення сутності економічного ризику займались зарубіжні дослідники А. Віллет, Д. Пфєффер, В.Р. Гельман, Д. Террі, П. Бернстайн Е. Нікбахт та ін. В колишньому Радянському Союзі (за часів планової економіки) проблемі економічних ризиків не приділялось належної уваги, поняття «економічний ризик» не застосовувалось в своєму прикладному значенні. Тільки в кінці XX століття в зв'язку з виникненням кризових явищ в економіці, падінням виробництва, банкрутством багатьох підприємств проблема економічних ризиків почала досліджуватись досить активно. Питанням визначення сутності економічних ризиків приділяли увагу багато українських науковців, зокрема В. Вітлінський,

М. Клапків, І. Івченко, О. Кузьмін, В. Васюренко та ін. Особливої гостроти проблема визначення ризику набрала в кінці ХХ на початку ХХІ століть в зв'язку з політичними факторами.

Отже, метою статті є огляд і аналіз існуючих теоретичних та практичних підходів до визначення поняття «економічного ризику» як однієї з основних економічних категорій, виявлення суттєвих ознак вказаного поняття.

Виклад основного матеріалу. Економічний ризик є досить складним, багатовимірним явищем, тому і існує багато його визначень в категоріальному сенсі, отже, розглянемо сутність поняття «економічного ризику» з різних точок зору, враховуючи історичний аспект.

Поняття «економічного ризику» має досить довгу історію. Історичні етапи розвитку теорії економічних ризиків досить детально розглянуті в літературі. Узагальнюючий підхід з цього питання подано в книзі американського вченого П. Бернстайна, згідно якого виділено наступні періоди у розвитку науки про економічні ризики: 1200-1700 рр. – величина ризику визначалась з використанням теорії ймовірностей; 1700-1900 рр. – ключовим поняттям в теорії ризику стало поняття «невизначеності», відкрито закон великих чисел; 1900-1960 рр. – ризик визнали невід'ємною складовою підприємництва, саме поняття «ризик» стало звичним у суспільстві; 1960 р. і до сьогодні – започатковано нову науку – фінансовий ризик-менеджмент [2].

Засновником ризикології як науки вважають німецького математика Й. Тетенса. Він вперше запропонував математичне вимірювання ризику у праці «Вступ до розрахунку життєвої ренти і право на її отримання» [6].

У зарубіжній економічній науці виділено дві основні теорії ризику: класичну та неокласичну. Представники класичної теорії ототожнювали ризик з математичним очікуванням втрат, які можуть виникнути в результаті певного прийнятого рішення. Представники неокласичної теорії вважали, що підприємець, який працює в умовах невизначеності, і прибуток якого є випадковою величиною, має керуватись двома критеріями: розміром сподіваного прибутку та величиною його можливих коливань.

Ключовим поняттям в теорії ризику довгий період було поняття невизначеності. Вперше на різницю між ризиком та невизначеністю вказав

А. Віллет. Він вважав, що ризик – це об'єктивне явище, що корелює з суб'єктивною невизначеністю настання небажаної події [12].

Проте, головна відмінність невизначеності і економічного ризику полягає в можливості оцінки ризику та управління ним.

Досить поширеним є погляд на ризик як на «непевність». Уперше спробував висвітлити з цього боку економічний ризик американський дослідник А. Віллетт у книзі «Економічна теорія ризику і страхування». Він вважав, що ризик є об'єктивним явищем, але скорельованим із суб'єктивною непевністю, тобто, об'єктивним корелятом суб'єктивної непевності. При цьому непевність теж сприймалась багатозначно, а саме, щонайменше в трьох значеннях: непевність об'єктивна; непевність психологічна або суб'єктивна; непевність, яка виникає в процесі прийняття рішень. Таким чином, визначення ризику як непевності відбувається від об'єктивізації ризику до його суб'єктивного сприйняття [7].

Вперше науково спробував розмежувати поняття ризику і непевності американський економіст Ф. Найт у книзі «Ризик, непевність, прибуток». Він запропонував під ризиком розуміти таку непевність, яку можна оцінити і виміряти. При цьому методом вимірювання було запропоновано визначення ймовірностей. Ф. Найт в залежності від точності розрахунку поділив ймовірності на три основних види: математична (ап'юріорна); статистична (апостеріорна); експертної оцінки (естіматична) [8]. У відповідності до теорії Ф. Найта про ризик йде мова лише тоді, коли результат діяльності можна визначити хоча б одним із трьох вказаних вище способів обчислення ймовірностей.

З часом під ризиком стали розуміти не просто ймовірність появи непевної події, а й ймовірність настання негативного результату. Зокрема, пов'язували поняття економічного ризику з негативними наслідками, а саме, втратами при здійсненні господарської діяльності. Так, російський дослідник Б. Райнзберг

стверджує, що ризик – це вартісний вираз ймовірної події, що веде до втрат [9]. Зауважимо, що ототожнення ризику лише з втратами також є досить спрощеним, ризик і втрати – різні категорії, а саме, втрати виражають рівень ризику.

Відмітимо також, що поряд з ототожненням ризику з непевністю, багато науковців ототожнюють ризик і з «загрозою». Так, з імовірністю (загрозою) ототожнюють економічний ризик багато російських вчених (Л. Лапуста, Б. Манинда, П. Грабовський, С. Петрова та ін.). Більшість із них під економічним ризиком розуміють ймовірність (загрозу) втрати підприємством частини ресурсів, недоодержання доходу в результаті здійснення певної виробничої і (або) фінансової діяльності.

Проте, сучасні науковці (зокрема, Т. Семенютіна) вважають, що небезпеки та загрози слід розглядати як фактори ризику і ні в якому разі не ототожнювати їх з самим ризиком [10].

Визначенням, в якому поєднуються кількісна та якісна складові економічного ризику, є наступне: економічний ризик – це діяльність пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі, відхилення від мети [1].

Стосовно вітчизняних досліджень, відмітимо, що в останні десятиліття в Україні значно зріс інтерес до такого поняття, як «економічний ризик». Народження в Україні нового напрямку наукових досліджень – ризикології було проголошено на першій Всеукраїнській науково-практичній конференції з проблем економічного ризику, яка відбулась в жовтні 1998 року, де було відмічено, що предметом першочергового зацікавлення ризикологією повинні стати питання комплексного і послідовного розгляду поняття ризику [6].

Досить повне визначення ризику дав В. Васюренко: ризик – невід'ємна складова будь-яких економічних процесів, яка являє собою неминучі економічні відносини, що мають різні напрямки вияву, через виникнення об'єктивно наявної недостатності, неточності або надмірної інформації щодо

здійснення певних подій або їх випадковості, і обчислюється на підставі оцінки ймовірності втрат внаслідок проведення під час таких подій певної господарської діяльності [3].

Таким чином, виокремлюється два основних підходи до визначення поняття ризику: більшість дослідників намагаються сформулювати всеохоплююче означення економічного ризику, яке включало б в себе всі можливі його види та прояви, окремі автори – пропонують спеціальні дефініції для певних сфер застосування.

Зауважимо, що дедалі частіше, при визначенні економічного ризику сучасними дослідниками робиться наголос на наявність суб'єктивної складової вказаного поняття. Зокрема, О. Каспрук, І. Чердацева, визначаючи поняття «економічний ризик», вказують на особливі риси підприємця попереджати, запобігати та зменшувати несприятливий вплив невизначеності на результати господарської діяльності.

Ми притримуємось думки про необхідність об'єктивно-суб'єктивного підходу до визначення економічного ризику. Зокрема, такого підходу притримуються В. Вітлінський та Г. Великоіваненко стверджуючи, що «економічний ризик – об'єктивно-суб'єктивна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, яка пов'язана з переборюванням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору і відображає ступінь відхилення від цілей, бажаного результату у несприятливий бік, ступінь збитків, невдач з урахуванням впливу керованих та некерованих факторів, прямих та зворотних зв'язків [5].

Зауважимо, що існують і трактування, які відрізняються від традиційних. Так, сучасний український дослідник І. Посохов вважає, що історичні підходи до сутності економічного ризику як до можливих збитків, невизначеності та статистичної характеристики є недосконалими.

Висновки. Таким чином, проведений нами аналіз існуючих історичних та теоретичних та практичних підходів до визначення поняття «економічного ризику» дозволяє зробити висновки про те, що: якщо на ранніх етапах розвитку

ризикології економічний ризик пов'язували лише з однією складовою – невизначеністю, непевністю, ймовірністю, загрозою, втратами, невдачею, то по мірі накопичення нових знань стали з'являтися визначення економічного ризику, які містять кілька складових; в сучасній зарубіжній та вітчизняній літературі досі не існує єдиного підходу до визначення поняття економічного ризику; сучасні вітчизняні, російські, зарубіжні дослідники пропонують комплексні визначення «економічного ризику», в яких вказуються і причини ризиків (недостатність, неточність інформації, вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, невизначеність), і фактори, які треба враховувати при визначенні ступеня ризику (керовані та некеровані фактори, небезпеки, прямі та зворотні зв'язки), і способи оцінки ризику (оцінка ймовірності втрат, передбаченого результату і т. ін.), і необхідність вибору оптимального рішення з певної кількості альтернативних.

Список використаних джерел:

1. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А.П. Альгин. – М.: Мысль, 1989. - 192 с.
2. Бернстайн П. Против богов: Укрощение риска / П. Бернстайн; [пер. с англ. А. Марантиди]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. — 400 с.
3. Васюренко О.В. Ризик як складова економічних процесів / О.В. Васюренко, О.В. Таран // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 68-75.
4. Вербицька Г. До визначення поняття «ризик» / Г. Вербицька // Економіка України. – 2004. – №4.- С. 83-87.
5. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком / В.В. Вітлінський. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
6. Вітлінський В.В. Перша Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем економічного ризику / В.В. Вітлінський, Л.В. Колобова // Фінанси України. – 1999. – № 1. – С.130-132.
7. Клапків М.С. Питання етимології економічного ризику / М.С. Клапків // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 15-20.
8. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф.Х. Найт; [пер. с англ. М. Каждан, В. Гребенников]. - М.: Дело, 2003. - 360 с.

9. Райзберг Б.А. Предпринимательство и риск / Б.А. Райнзберг. – М.: ЭКМОС, 1996. – 350 с.
10. Семенютіна Т.В. Економічні ризики, небезпеки та загрози: сутність та зв'язок / Т.В. Семенютіна // Економічний простір. –2012. – № 68. – С. 106-112.
11. Філіпович О.П. Основні ризики економічної безпеки підприємства / О.П. Філіпович // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 173-176.
12. Willett A.H. The Economic Theory of Risk and Insurance / A.H. Willett. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1951. – 103 p.